

Kormányzásra várva

VISSZHANG - LXVIII. évfolyam, 22. szám, 2024. május 31.

A világban az elmúlt évtizedekben számos helyen voltak évtizedekig hatalomban lévő pártok, és velük szemben olyanok, amelyeknek esélyük nem volt hatalomra kerülni. A magyar pártpolitika különösen régóta küzd ezzel a „kettős képlettel”. A képlet első eleme, hogy nálunk visszatérően (és legújabban 2010 óta) van egy szinte leválthatatlan, nagy kormánypárt. A képlet második eleme, hogy visszatérően (és legújabban ugyancsak 2010 óta) ott sorakoznak a kormányra jutni képtelen ellenzéki pártok.

A leválthatatlan kormánypártokról a Méltányosság Politikaelemző Központ 2021-ben *Uralkodó párt. A Fidesz nemzetközi és hazai történeti összehasonlításban* címmel publikált egy könyvet. Az ellenzék keserű kenyerét evő pártokról a Központ a június 9-ei EP-választás előtt néhány nappal hozza ki *Kormányzásra várva. A magyar ellenzék nemzetközi és hazai összehasonlításban* című új könyvét.

Ebben az írásban – könyvünk mentén – arra a kérdésre keressük a választ, hogy vajon *mi okozza a „hosszú ellenzékiesség” jelenségét*. Miért nem sikerül működtetni a váltógazdálkodást olykor még fejlett nyugati demokráciákban sem, nem is beszélve arról, hogy miért csak rövid időre sikerül nálunk? Izgalmas kérdés, hogy mi történik az ellenzéki pártokkal, amikor ellenzékben vannak, és olykor már maguk sem hiszik, hogy kormányra kerülhetnek. De ezen túl érdekel bennünket – merthogy egyszer eljön – a hosszú ellenzékiesség vége is. Bemutatjuk, mi történhet a tartós ellenzékiességből hatalomra kerülő pártokkal kormányra kerülésük után.

A cikk első részében a téma nemzetközi aspektusaiban és egy kicsit a téma elméletében merülünk el, hogy aztán a második részben kitérjünk a magyar helyzetre, *történelemre és jelenre*, s azon belül arra, hogy – 2010 óta – a Fidesz mellett az ellenzéki pártok miért nem tudtak labdába rúgni.

*

Először is meglepő lehet az ellenzékekre helyezett fókusz. Elvégre a hosszú ellenzékiesség egy erős, tartósan kormányzó domináns pártot feltételez, amely a politika minden szegletét uralja, tehát elég lenne a kormánypártra figyelni ahhoz, hogy megértsük a kulcsfontosságú folyamatokat. A mai magyar helyzet kapcsán is sokan problémásnak látják az ellenzék szerepének vizsgálatát, hiszen egyszerűen nincs szerepük: *minden* a Fidesztől függ, a többi párt mozgásteret erősen szűk, nincs érdemi hatásuk a közéletre. A domináns pártokkal foglalkozó irodalom nagy része is ezen az állásponton van, és mindent a nagy párt tevékenységéből próbál levezetni, nem foglalkozik az ellenzékekkel. Azon kevesek, akik mégis vették a fáradságot, és megnézték, hogyan is néz ki a kormány-ellenzék viszony a domináns rendszerekben, arra jutottak, hogy igenis *sokat számít* az ellenzéki tevékenység és stratégia az adott ország jövőjének alakulásában. A politika ugyanis sosem *egyszereplős* játék: hiába van egy kiemelkedő erő, az ő kiemelkedését is csak a többiekhez képest lehet értelmezni. Így a magyar helyzet mélyebb megértéséhez nemcsak a Fidesz, hanem az ellenzék feltérképezése is szükséges.

Egy másik fontos tényező, amit nem lehet figyelmen kívül hagyni, a *demokrácia* kérdésköre. Az, hogy Magyarországon immár tizennégy éve egy párt ural mindent, anomáliának és kifejezetten antidemokratikusnak tűnhet. Bár a magyar rendszer egyre jobban eltávolodik a liberális demokrácia alapelveitől, a hosszú ellenzékiesség képlete nem feltétlenül jelenti azt, hogy nincs demokrácia. A fiatalabb, nem érett demokráciák esetében teljesen szokványos az, hogy egy párt sokáig magához ragadja a hatalmat, és itt nemcsak a keleti országokról beszélünk, ugyanis a legfejlettebb nyugati rendszerekben is egészen a közelmúltig nagyon gyakori volt, hogy domináns pártok tudtak kiemelkedni. A hidegháború évtizedeiben, a teljesség igénye nélkül, Nagy-Britanniában, Írországból, Franciaországban, Németországban, Svédországban, Norvégiában és Olaszországban is volt hosszú domináns időszak.

Ilyesmi tehát democráciákban és korlátozott demokratikus rendszerekben is előfordul, és erre említett új kötetünkben is odafigyeltünk.

A vizsgálat alapján arra jutottunk, hogy függetlenül attól, mennyire demokratikus egy ország, a hosszú ellenzéki fennmaradása-megszűnése tekintetében *különböző* forgatókönyvek képzelhetők el. Mi négyet azonosítottunk.

Az *első* forgatókönyv voltaképpen az uralkodó párt örökös hatalomban maradása: a domináns párt mindig nyer, az ellenzék pedig nem tud áttörni soha. Ezt illusztrálja a ritkán elemzett dél-afrikai példa, ahol 1994 óta az Afrikai Nemzeti Kongresszus (ANC) kétharmados fölényrel tud kormányozni. Teszi mindezt annak ellenére, hogy minden rossz megtörtént velük ebben az időszakban, ami általában a nagy kormánypártok bukásához szokott vezetni. Súlyos gazdasági és társadalmi problémák kísérték kormányzásukat, amiket sokszor saját döntéseikkel idéztek elő, és ezt felmérések szerint a polgárok is így látták. A vezetők közül többen súlyos korrupciós ügyekbe keveredtek, és magánéleti botrányok sora is kiderült róluk. Ráadásul a párt két alkalommal is szétszakadt, mindkét esetben a tagság körülbelül fele az egyik, a másik fele a másik mellett szavazott, és a vesztes jelöltek hívei új pártot alakítottak.

Ezek a csapások sem tudták igazán meggyengíteni a pártot, mégpedig azért nem, mert az ellenzék nem volt képes alkalmazkodni a változó helyzethez, és harminc éve ugyanazt a kampányt folytatja. Az ellenzéki diskurzus három téma körül forog: az egyik a korrupció, a másik a kormányzat antidemokratikus tendenciái, a harmadik pedig az összefogás kérdése, azaz a sok ellenzéki pártnak miként kéne együttműködni a választásokon. Az ANC szavazói felé egyáltalán nem nyitnak az ellenzéki politikusok, ugyanazt a 20-30 százalékos réteget szólítják csak meg. Ez bizonyítja, hogy a dominancia megtöréséhez nem elég, ha a kormánypárt hibát hibára halmoz, az ellenzék is készen kell álljon arra, hogy kihasználja a kínáló lehetőségeket (Dél-Afrikában május 29-én tartanak választásokat, ami átrajzolhatja az erőviszonyokat, de az ANC győzelme nagyon valószínűnek tűnik).

A *második* forgatókönyv olyan, ami első ránézésre nem is tűnik elképzelhetőnek: a domináns párt ugyan megbukik, de az ellenzék is magával rántja, és a teljes politikai elit lecserélődik. Ezt az olasz példa illusztrálja kiválóan, ahol a II. világháború után egészen 1992-ig a Kereszténydemokrácia (DC) nevű párt dominálta a politikát. '92-ben azonban a súlyos korrupciós ügyek és az olasz maffiával való összefonódás nyilvánvalóvá válása után a választók bizalma megrendült a pártban, és ez néhány éven belül gyakorlatilag a megszűnéséhez vezetett.

Miután azonban a DC több mint negyvenéves uralma alatt szinte mindegyik ellenzéki pártot bevonta rövidebb vagy hosszabb időre a kormányzásba, a közvélemény az összes pártot a rendszer részének tekintette; az elégedetlenség ellenük is fordult (ez alól kivételt képeztek a kommunisták, akik nem működtek együtt a DC-vel, viszont a Szovjetunió összeomlása után a programjuk tarthatatlanná vált, így a pártjuk is megszűnt). Így 1992 és 1994 között tulajdonképpen az összes olasz parlamenti párt megszűnt vagy irrelevánssá vált, és új arcok – élükön Silvio Berlusconi-val – rajzolták át az olasz politikai térképet. Ez alapján világos, hogy még ha a dominancia meg is szűnik, ez nem jelent automatikusan ellenzéki sikert, és fontos, hogy az ellenzéki pártok ne váljanak a választók szemében a rendszer részévé (lásd Magyar Péter kritikáját, miszerint a DK csak „kék Fidesz”, együtt kell őket kezelni).

A *harmadik* forgatókönyv esetében a hosszú ellenzéki fennmaradás megtörik, az ellenzék hatalomra jut, de ez csak rövid távú siker: egy-két év alatt megbukik az új kormány, és a domináns párt újabb évtizedekre visszatér. Japánban például ez történt: a Liberális Demokrata Párt (LDP) negyvenéves kormányzását kétszer törte meg az ellenzék, de mindkét esetben kiderült, hogy nem alkalmasak a kormányzásra. A kormányra kerülő koalíció belső problémákkal küzdött, nem volt egységes, és a társadalmi-gazdasági problémákat sem tudta megoldani, így a választók gyorsan visszafordultak a „megszokott” opcióhoz, az LDP-hez. Ez rámutat, hogy azok, akik azt várják, hogy ha egyszer legyőzik Orbán Viktort, a Fidesz összeomlik és eltűnik a politikai színpadról, könnyen csalódhatnak: ha az ellenzék nem készül fel megfelelően a kormányzásra, hiába nyeri meg a választást, hosszú távon csak megerősíti a dominanciát.

A *negyedik* forgatókönyv az ellenzék számára a legpozitívabb verzió: a dominancia megtörik, az ellenzék pedig képes hatékonyan kormányozni, és visszatér a váltógazdálkodás politikába. Erre példa, amikor a Munkáspárt 1997-ben megtöri a Konzervatívok tizenhét éves sikersorozatát Nagy-Britanniában. A

munkáspárti sikert az alapozta meg, hogy már a 80-as évek végétől belátták, korábbi stratégiájuk nem működik, nem tudja meggyőzni a választók többségét, és a háttérben komoly szellemi munkát fektettek az ellenzéki ajánlat megújításába. Ebből született meg a „harmadik út” programja, ami korszerűsítette a baloldali ajánlatot, és ami párosulva egy, a modern médiaigényeknek megfelelő karizmatikus jelölttel (Tony Blair), elsőprő győzelmet eredményezett.

A négy külföldi eset tanulsága: egyáltalán nem mindegy, hogy a hosszú ellenzéki években hogyan viselkednek, mennyire kreatívak az ellenzékben lévő pártok. Az igaz lehet, hogy a dominancia megtöréséhez a kormánypárt hibáira és belső konfliktusaira van szükség, de a hibák által kínált lehetőséggel csak akkor tud élni az ellenzék, ha felkészül, és vonzó alternatívát dolgoz ki még az előtt, hogy a domináns párt meggyengülne. Ha ez az előkészítő munka elmarad, akkor lehet, hogy hatalomra se jutnak az ellenzéki pártok, de még ha sikerül is megnyerni egy választást, akkor is gyorsan kudarchoz vezethet a felkészületlenség.

*

Ezek után lássuk a 2010 utáni hosszú magyar ellenzékiiséget, amit természetesen nem érthetünk meg a rendszerváltás korának előzményei nélkül. Az 1990 utáni politika- és párttörténetet két szakaszra oszthatjuk. Az első húsz évben a pártfejlődés nagyjából a *rendszer* mintázataihoz kapcsolódott; a második tizennégy évben pedig döntően *történelmi* mintázatokhoz. Ez azt jelenti, hogy míg az első két évtizedet egy *általános* nyugat-európai tendencia, a demokrácia átültetésének igényei határozták meg, s ehhez kapcsolódóan egy sokpárti váltógazdálkodás alakult ki, addig a második periódusban – erre mintegy visszahatásként – a *specifikus* magyar párttörténelem mintázatai kerültek meghatározó szerepbe.

Ez utóbbit persze nem kell szeretnünk, annál inkább célszerű ismernünk. Már csak azért is, mert az 1867 és 1989/90 közötti múltban mindig *egy nagy párt* uralta a közéletet, miközben mellette sok kis ellenzéki párt létezett a kormányra kerülés különösebb esélye nélkül (a Kádár-rendszert is idevesszük, bár ott papíron se léteztek ellenzéki pártok). Mondhatjuk persze, hogy azok a rendszerek nem voltak demokratikusak, és az 1990 utánitól nagyban különböztek. És ha ezt mondanánk, nem kis részben igazunk is lenne. Csakhogy nagyon *különböző* politikai rendszerekben (liberálisban, keresztény-nemzetiben és szocialistában) mégis átörökíthetnek nagyon *hasonló* pártszerveződési és társadalmi mintázatok. A hosszú kormányzás, és ikerpárja, a hosszú ellenzékiiség ilyen átörökítő mintázat. Mintázatok persze nem „csak úgy” átörökíthetnek, hanem valakik *átörökítik* őket, mások pedig ezeket nem tudják megakadályozni. A Fidesz elitje kellően erős volt az átörökítéshez, a 2010 utáni ellenzéki elit pedig (kellő társadalmi támogatás híján, de erről később) nem volt elég erős ennek megakadályozásához.

Konkrétabban nézve: a magyar pártrendszer *sokpártrendszernek* indult, de kezdettől benne volt a koncentráció lehetősége, sőt igénye. Politológus kollégák már az 1990-es évek végén (!) írtak arról, hogy itt valamiféle – ahogy ők nevezték – *kvázi domináns* pártrendszer épült ki az MSZP 1994-es 54 százalékos választási győzelmével. Aztán persze az MSZP nem tudta megőrizni dominanciáját, s 1998-ban jött a Fidesz. Erről meg azt mondta a politológiai szakirodalom, hogy egy *kvázi kétblokk-rendszer* van kialakulóban. Úgy nézett ki, hogy az MSZP-SZDSZ kétciklusú kormányzása (2002 és 2010) alatt a bal-liberális oldal és a Fidesz vezette jobboldal egy kiegyensúlyozott kétblokk-rendszert alkothat, csak hogy második kormányzása végére a bal-liberális koalíció teljesen elhasználódott. Másképpen is mondhatjuk: Magyarországon kidőlt a kétblokk-rendszer létéhez szükséges egyik láb, s innentől (2010-től) kezdve az volt a kérdés, hogy a/ a Fidesz mint kétharmaddal nyerő párt el tudja-e juttatni magát a domináns szerephez; b/ az ellenzék meg tudja-e akadályozni ezt a domináns szerepet.

Nem volt tehát megírva a nagykönyvben még ekkor sem, hogy a Fideszből domináns párt válik. Jól ismert a szakirodalomból, hogy ehhez legalább *három* egymást követő választást kell megnyerni, s a Fidesz immár négyet nyert (ráadásul mindet kétharmaddal, ami világviszonylatban is kiemelkedő, a fent bemutatott dél-afrikai példára emlékeztet). Egyértelmű, hogy ez már dominancia. De még egy domináns rendszer sem jelenti automatikusan az ellenzék lehetőségeinek megszűnését. Itt jutunk el az ellenzéki kreativitáshoz és cselekvéshez.

A magyar ellenzék nem fordított kellő figyelmet egy voltaképpen rajta kívül álló jelenségre, arra, hogy

megváltozott az alaphelyzet, a történelemnek nemhogy vége van, de erősen visszatért. A magyar (és a kelet-közép-európai) demokratizálás a történelem vége gondolat jegyében zajlott, ami esetünkben annyit tesz, hogy a magyar történelem pártpolitikai előzményei nem támad(hat)nak fel újra, merthogy ettől kezdve egy általánosabb tendencia, a nyugati történelembe és demokráciaépítésbe való bekapcsolódás határozza meg a magyar pártfejlődést is. Az 1990-es remény és vágy a váltógazdálkodás, a pártrendszer kiegyensúlyozottsága, a pártok együttműködése volt. Minderről azonban már korán kiderült, hogy illúzió. De a hosszú ellenzékiiségnek vannak más okai is, s ez már az ellenzéki pártok *önképében*, illetve politikai felfogásában keresendő. Ahogy már az elején jeleztük: az, hogy hosszú ideig regnáló kormánypártok lehetnek, nagyban *függ* az ellenzék stratégiájától is. Arra gondolunk, hogy egy sok részre szabdaltnak, szétagolt ellenzék nagyon nehezen tud közös stratégiát kidolgozni, és azt állítani szembe a nagy kormánypárttal. Tény ugyan, hogy más országokban is láthatunk sok-sok ellenzéki pártot, és ezek (öt-nyolc párti koalíciókat alkotva) kormányra tudnak kerülni, de azt is látjuk, hogy az ilyen sokpárti koalíciók rendkívül sérülékenyek, s nemigen tudnak sokáig kormányozni.

Ezt a problémát felismerve írta Gyurcsány Ferenc éppen tíz éve, 2014-ben, hogy az ellenzéki oldalon szükség lenne egy egységes *Demokrata Pártra*. Természetesen ő is tisztában volt vele, hogy ennek megalakulása éppen az ő személye miatt nem lehetséges, ám a Magyar Péter-féle mozgalom felbukkanása mutat rá arra, hogy egy tíz éve jegelt elképzelés, ha nem is a Gyurcsány által elképzelt formában, nagyon is aktuális lehet.

De még ennél is lényegesebb az ellenzék oldalán a nem megfelelő viszonyulás a társadalomhoz. Az ellenzék nem igazán ismerte fel a társadalom fontosságát, s e hiányosság miatt nem is tudott mélyebben beágyazódni a társadalomba. Márpedig ez azért nagy versenyhátrány az ellenzék számára, mert a Fidesz éppen ezen a terepen vált domináns párttá. Az 1990-es évek második feléig a Fidesz kis párt volt, s felemelkedésének egyik első lépcsője az lett, hogy „társadalmonkívilágát”, ahogy egy politikai elemző mondta akkoriban: „absztraktságát” megszüntesse. Miközben a Fidesz fokozatosan elérte, hogy a társadalom nem csekély része benne lássa érdekeinek megtestesítőjét, az ellenzék nem tudott hatékony ellenajánlatot tenni a társadalom számára.

Roppant tanulságos ugyanakkor azzal szembesülni, hogy ezzel a hiányosságával az ellenzéki pártok (egy része) tisztában van. Szinte valamennyi elvesztett országgyűlési választás után megjelent az ellenzéki önkritika: „nem ismerjük a magyar társadalmat”. Aztán ez az önkritika gyorsan lekerült a napirendről, hogy átadja helyét az orbánizmus, a populizmus, az autokrácia stb. bírálatának. Nem azt állítjuk, hogy – ellenzéki szempontból – a rendszerkritika ne lenne jogos, azt azonban igen, hogy mintha az lenne az ellenzéki veszteglés egyik fő oka, hogy sokkal kevesebb energiát fordítottak a társadalom a kormánypárt iránti kitartásának elemzésére, mint amennyit kellett volna. Az elmúlt tizennégy évnek az a fő tanulsága, hogy a hosszú időre ellenzékbe szoruló pártok sem a hosszú kormányzás – hosszú ellenzékiiség képlet *történeti* átörökítődségének, sem pedig *jelenbeli* kialakulásának okaival nincsenek tisztában. Ami pedig éppen a hathatós víziók megfogalmazásához kellene. Nincs ismeretünk arról, hogy az ellenzék pártjai/agytrösztjei átvilágították-e valaha a magyar párttörténelmet, és voltak-e le belőle következtetéseket. Inkább tűnik úgy, hogy nem, mint igen. És abban sem vagyunk biztosak, hogy a történelem és a jelen közötti folytonosság jelentőségét súlyának megfelelően kezelnék.

*

A Magyar Péter-jelenség elsőprő erejének – egyben a Fidesz csak mérsékelten lanyguló támogatottságának – magyarázata valahol itt van. Magyarországon a társadalom a kulcs, és ameddig egy bármilyen ellenzék ezt nem ismeri fel, és tartósan nem tanul meg „társadalmiul”, a hosszú ellenzékiiségből nehéz lesz kikecmeregni, s a fent bemutatott opciók közül eljutni a negyedikhez.